



**Universiteit
Leiden**
The Netherlands

Alexander Gogel (1765-1821): grondlegger van de Nederlandse staat
Postma, J.K.T.

Citation

Postma, J. K. T. (2017, February 14). *Alexander Gogel (1765-1821): grondlegger van de Nederlandse staat*. Uitgeverij Verloren, Hilversum. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/45861>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/45861>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page



Universiteit Leiden



The handle <http://hdl.handle.net/1887/45861> holds various files of this Leiden University dissertation

Author: Postma, J.K.T.

Title: Alexander Gogel (1765-1821): grondlegger van de Nederlandse staat

Issue Date: 2017-02-14

3 Het roerige begin van de Bataafse Republiek

DE OMWENTELING IN AMSTERDAM

Door de opmars van de Fransen eind 1794 was de Amsterdamse regenten de moed in de schoenen gezonken. Voor Gogel was de dreiging van een arrestatie voorbij. Begin januari 1795 keerde hij vanuit zijn vluchtoord Bremen terug in Amsterdam; hij stelde zich direct in verbinding met zijn oude strijdmakkers en trad op 7 januari 1795 toe tot een vernieuwd Comité revolutionair, dat in de weken daarna bij de voorbereiding van de omwenteling de regie voerde.¹ De tien leden waren allen uit de kring van Doctrina afkomstig. Het Comité vergaderde telkens bij een van de leden thuis.² Gogel en Wiselius staken in intelligentie, politiek inzicht en daadkracht met kop en schouders boven de anderen uit, de tabakshandelaar Joannes van Hasselt, een huisvriend van Gogel, functioneerde in de tweede linie.

Door de nadering van de Fransen was er in Amsterdam evenals in andere steden een opleving van patriotse activiteiten. In lijn met Gogels streven om te voorkomen dat Frankrijk Nederland zonder meer als veroverd gebied zou beschouwen, stuurde zijn Comité aan op een spoedige politieke omwenteling. Het liet medio januari een pamflet verspreiden waarin het de Amsterdammers opwekte te laten zien dat ze ‘begeerig naar de Vryheid’ waren, zodat de Fransen hen niet zouden ‘verpletten’ en ‘als een overwonnen volk’ behandelen, maar daarentegen ‘de hand van Broederschap zouden aanbieden’.³ Dit pamflet was zowel aan de joden als aan de christenen gericht: ‘Joden!, Christenen!, welke uw Godsdienstige begrippen ook zyn mogen!’ De Bataven stonden argwanend tegenover de joodse bevolkingsgroep die in overgrote meerderheid Oranjegezind was, zoals Gogel een jaar eerder in zijn memorie had geconstateerd. Nu een omwenteling voor de deur stond, deed het Comité toch een poging deze tegenstelling te doorbreken.

De spanning nam toe, nadat was vernomen dat het Franse leger op 16 januari Utrecht had bezet. Het Comité trof de nodige voorbereidingen voor een wisseling van de wacht. Na overleg met andere leden van Doctrina namen Gogel en de zijnen besluiten over de personele samenstelling van het toekomstige stadsbestuur en van

¹ *Handelingen Comité Revolutionair*, eerste stuk, 5.

² *Ibidem*, x-xi.

³ *Ibidem*, 13-17.



Afb. 3 Generaal Daendels neemt te Maarsse afcheid van luitenant-kolonel Kraijenhoff die naar Amsterdam wordt gezonden om een omwenteling te bewerkstelligen, 18 januari 1795, door Adriaan de Lelie en Egbert van Drielst (1795), Rijksmuseum, Amsterdam, SK-A-2231-00.

de commissies, die dat bestuur moesten bijstaan.⁴ Het Comité wilde een vreedzame overdracht zonder gewelddadigheden. Het garnizoen militairen dat in Amsterdam gelegerd was, werd met klem gewaarschuwd dat het niet moest proberen de zittende stadsregering te verdedigen. Bij dit bestuur was er in de dagen voorafgaande aan de omwenteling een sfeer van gelatenheid die we kennen uit het journaal van de stadspensionaris Röell.⁵ Het Comité was ervan op de hoogte dat Kraijenhoff als afgezant van Daendels op weg was naar Amsterdam en benoemde hem tot commandant van de stad.⁶ Na zijn vlucht uit Amsterdam in oktober 1794 had hij zich bij Daendels in het Franse leger gevoegd, die hem nu naar zijn vroegere woonplaats stuurde met de opdracht het stadsbestuur tot overgave te dwingen.

Beslissende gebeurtenissen vonden op zondag 18 januari plaats. Die dag vluchtte stadhouder Willem v vanaf het Scheveningse strand naar Engeland. De Staten van Holland stuurden dezelfde dag twee afgevaardigden naar de Franse representanten in Utrecht met het aanbod om de Fransen onder bepaalde voorwaarden als vrienden binnen te laten. Ze kregen het bitse antwoord dat onderhandelingen niet aan

⁴ Ibidem, 22-23.

⁵ Van Sas, 'Een Amsterdamse realist', 64.

⁶ *Handelingen Committé Revolutionair*, eerste stuk, 23.

de orde waren, gelet op de snelle militaire vorderingen van het Franse leger, maar ook gezien 'de inwendige beroerten in sommige steden, voornamelijk te Amsterdam'.⁷

De Amsterdamse patriotten hielden op de zondag dat de stadhouder vluchtte bijeenkomsten in verschillende etablissementen rond de Dam, onder meer in 't Wapen van Embden op de Nieuwendijk. Gogel, Wiselius en drie andere leden van het Comité revolutionair gingen met de burgemeesters onderhandelen over een machtsoverdracht.⁸ Het overleg raakte in een impasse die pas doorbroken werd toen Kraijenhoff in de middag in de stad aankwam. Kraijenhoff, gekleed in een Frans officiersuniform, ondervond geen enkele tegenwerking van de militaire stadscommandant Golowkin, maar werd door hem respectvol ontvangen.⁹ Het stadsbestuur deelde nog dezelfde avond aan Kraijenhoff mee bereid te zijn terug te treden. Bij het licht van kaarsen en toortsen werd de machtsovername afgekondigd vanaf de trappen van de Waag op de Dam.¹⁰

De volgende ochtend, maandag 19 januari, hield het Comité een bijeenkomst met de kandidaat-leden, die het voor het nieuwe stadsbestuur op het oog had. Schimmelpenninck behoorde tot deze kandidaten die een nogal dwingende uitnodiging hadden ontvangen. Het Comité 'eist van u dat u zich hedenochtend elf uur vervoegt in de benedenvertrekken van het gebouw van Doctrina om de begeerte des volks te verstaan'.¹¹ Schimmelpenninck was in 1793-1794 betrokken bij overleg met de Fransen over de omverwerping van het ancien régime. Toen het er in het najaar van 1794 op aankwam, had hij zich echter afzijdig gehouden van revolutionaire activiteiten.¹² In de geschiedschrijving is hem wel een grotere rol bij de Bataafse omwenteling toegekend. Zo is hij aangeduid als voorzitter van het Comité revolutionair en is er wel beweerd dat hij aan het hoofd stond van de delegatie met Gogel en Wiselius die bij de burgemeesters aandrong op een machtswisseling.¹³ De annalen van Comité revolutionair en stadsbestuur spreken dat echter tegen. Pas nadat de omwenteling een feit was, trad Schimmelpenninck op de voorgrond. Gogel en Wiselius hadden voor hem de kastanjes uit het vuur gehaald.

Schimmelpenninck zou verder een vooraanstaande rol spelen. Het Comité vroeg hem om een formele verklaring op te stellen waarmee het oude stadsbestuur kon worden afgezet. Schimmelpenninck nam de gelegenheid te baat om zijn eigen stempel op de aanzegging te zetten en zwaar te benadrukken dat de oude bestuurders zich geen zorgen hoefden te maken over hun veiligheid of bezittingen. Hij gaf aan dat de omwenteling in dat opzicht sterk zou verschillen van de Oranjerestauratie van 1787, die erop gericht was geweest de 'Bataafsche vrijheid te vertrappen'.¹⁴

Het Comité revolutionair begaf zich vervolgens naar het stadhuis om het stads-

7 Geyl, *De Nederlandse stam*, deel 6, 1517.

8 Röell, 'Politique Journaal', 65.

9 Uitterhoeve, *Kraijenhoff*, 110-114.

10 Breen, 'De regeering van Amsterdam', 7.

11 Comité revolutionair aan Schimmelpenninck, 19 januari 1795, archief Schimmelpenninck, nr. 18.

12 Rogier, 'Schimmelpenninck', 74-76.

13 Ibidem, 76.

14 *Handelingen Committé Revolutionair*, eerste stuk, 38-40.

bestuur af te zetten. Een lid van het Comité las de verklaring voor die Schimmelpenninck had opgesteld. Om te voorkomen dat de afgezette bestuurders iets zou overkomen, begeleidden de leden van het Comité hen naar hun koets dwars door de menigte die op de Dam verzameld was. Vanaf de pui van het stadhuis maakte het Comité daarna de namen bekend van 21 'provisionele vertegenwoordigers van het volk van Amsterdam'. De aanduiding provisioneel gaf de voorlopige positie van deze bestuurders aan, in afwachting van nog uit te schrijven verkiezingen, die uiteindelijk pas in juni zouden plaatsvinden. De menigte op de Dam reageerde met gejuich op de bekendmaking. Een lid van het Comité revolutionair sprak het volk toe en eindigde zijn rede met de roep: 'Gy zyt vry! Gy zyt gelyk!'.¹⁵

Het nieuwe stadsbestuur dat zich zelf ook wel als municipaliteit betitelde, bestond voor het grootste deel uit aanzienlijke kooplieden en advocaten, met daarnaast enkele neringdoenden. Met andere woorden, de bestuurders waren vooral afkomstig uit de gegoede burgerstand. In zijn eerste vergadering koos het bestuur Schimmelpenninck tot zijn voorzitter. Verder waren onder anderen Van Stap-horst, Van Irhoven van Dam en Goldberg toegetreden.

Er volgden drie dagen van feestelijkheden. Middelpunt van de festiviteiten was een vrijheidsboom op de Dam, die daar was geplaatst op initiatief van het revolutionaire leesgezelschap Letter Z waar Gogel deel van uitmaakte.¹⁶ Het Comité liet 'de verklaring van de rechten van de mens en de burger' uit het Frans vertalen en stelde deze voor twee uiten beschikbaar. De stemming was euforisch, Gogel en zijn vriend Canneman zouden elkaar later herinneren aan 'de fraaie dromen van 1795'.¹⁷

Mede door het optreden van Gogel en de andere leden van het Comité verliep de omwenteling van januari 1795 in Amsterdam zonder bloedvergieten. Het nieuwe stadsbestuur gaf een verklaring uit dat het zich verheugde dat 'geen druppel Burgerbloed' was gevloeid.¹⁸ Ook de stadspensionaris Röell stelde naderhand vast dat het nieuwe bestuur 'rust en orde' had weten te bewaren. 'Het is te wenschen', zo besloot hij zijn verslag van de revolutionaire gebeurtenissen, 'dat welke omwenteling er immer of ooit in welk land het ook zij, moge plaats hebben, dezelve altijd op eene even geregelde wijze zal uitgevoerd worden, als ten deezen is geschied'.¹⁹ De omwenteling was inderdaad soepel verlopen; dat gold niet alleen voor Amsterdam, maar voor het gehele land. Ook later kwam er geen guillotine aan te pas. Daardoor is de Bataafse omwenteling vaak getypeerd als een 'fluwelen revolutie', door sommigen positief door anderen denigrerend bedoeld.

De omwenteling verliep snel en soepel, ook doordat het Oranjobewind na het stadhouderlijk herstel van 1787 er niet in was geslaagd steun te verwerven bij de verlichte burgerij.²⁰ 'Het wonder is niet, dat de oude Nederlandsche staat in 1795

15 Ibidem, 42.

16 Grijzenhout, *Feesten voor het vaderland*, 131.

17 Canneman aan Gogel, 23 februari 1805, ook in *BW*, 295.

18 Proclamatie stadsbestuur, 3 februari 1795, in: *Handelingen municipaliteit Amsterdam*, deel 3, 4.

19 Röell, 'Politicq Journaal', 88.

20 Van Sas, *De metamorfose*, 338.

gevallen is, maar dat hij nog bestond'.²¹ Dit oordeel van de geschiedschrijver Colenbrander, die zeer kritisch tegenover patriotten en Bataven stond, spreekt boekdelen. Dat gewelddadige wraakoefeningen tegen personen zich maar weinig voordeden, was ook een gevolg van de stemming in Frankrijk die na de Jacobijnse terreur van 1793-'94 sterk veranderd was. De Bataafse omwenteling voltrok zich een half jaar nadat de terreur eind juli 1794 met de terechtstelling van Robespierre was geëindigd. De legerbevelhebber Pichegru en de burger-representanten die de Franse troepen vergezelden waakten tegen excessen.²² Gogel wachtte er wel voor nog eens met de guillotine te scherpen, zoals hij in februari 1794 had gedaan, in een vooral opportunistische poging de toenmalige Franse machthebbers gunstig te stemmen.

Hoewel bij de machtswisseling geen bloed werd vergoten en er geen doden vielen te betreuren, verliep de revolutie toch niet volledig gewelddoos. Er waren wel wat schermutselingen, bedreigingen en vernielingen. Plaatselijke onlusten leidden soms tot molest, hier en daar tot kortstondige gijzelingen.²³ De term 'fluwelen revolutie' is dan ook niet geheel passend. De jaren 1795-1798 gingen wel degelijk gepaard met een serie min of meer gewelddadige interventies van oproerige groepen. Er was steeds sprake van intimidatie en psychologische oorlogvoering die in het voorjaar van 1798 tot een staatsgreep van radicale Bataven zou leiden.²⁴

Na zijn aantreden verzocht het nieuwe stadsbestuur de leden van het Comité revolutionair aan te blijven en voorstellen te doen 'welke nuttig voor de revolutie zouden kunnen zijn'.²⁵ Aangezien Wiselius het zwaartepunt van zijn activiteiten al snel naar het gewestelijke en het landelijke niveau verlegde, werd Gogel de voornaamste man in het Comité. Hij zou het er druk mee krijgen. Aan zijn vriend Goldberg, die benoemd was tot lid van het voorlopige stadsbestuur, maar nog ziek te Bremen verbleef, schreef hij: 'Intuschen hebben wij verdond veel werk en ons blijft meenig maal de tijd tot eeten niet te over.'²⁶ Goldberg wilde vanwege zijn ziekte afstand doen van zijn functie, maar Gogel vroeg hem dringend de post niet af te wijzen, die slechts tijdelijk was tot de verkiezing van een permanent stadsbestuur.

De activiteiten van het Comité waren erg gevarieerd. Zo speelden Gogel en Wiselius een bemiddelende rol in een conflict tussen stadscommandant Kraijenhoff en de Fransen. Op 21 januari constateerde het Comité dat de Franse militairen zich bij hun patrouilles en poortbewaking niets gelegen lieten liggen aan de manschappen van Kraijenhoff. Pichegru ging er zelfs toe over hem geheel terzijde te schuiven. Het Comité stuurde Gogel en Wiselius naar de Franse representanten om hierover opheldering te verkrijgen. Ook deze politieke commissarissen stelden aanvankelijk dat er in de stad geen andere macht was dan de Franse. Kraijenhoff nam daarop ontslag. Gogel en Wiselius stelden de Franse representanten hiervan

21 Colenbrander, *De Bataafsche Republiek*, 3.

22 Rogier, *Eenheid en scheiding*, 252.

23 Ibidem, 253.

24 Van Sas, *Bataafse terreur*, 18-19.

25 Resolutie van het stadsbestuur, 25 januari 1795, in: *Handelingen municipaliteit Amsterdam*, deel 1, liv-iv.

26 Gogel aan Goldberg, 6 februari 1795, NA, Goldberg, inv.nr. 1.

in kennis die danig schrokken en prompt retireerden. Kraijenhoff nam het commandantschap weer op zich en zijn manschappen konden hun diensten hervatten.²⁷

Het Comité revolutionair hield zich niet alleen met politieke kwesties bezig, maar ook met handelszaken. Als koopman had Gogel ervaren hoe het postverkeer door de oorlogstoestand in de war raakte en kooplieden daardoor hun handel belemmerd zagen. Zijn Comité nam direct na het binnenvallen van de Fransen in overleg met de Franse representanten maatregelen om het geregelde postverkeer te herstellen. Ook regelde het soepele betalingsregelingen voor kooplieden die als gevolg van de ‘stremming der posten’ schade hadden geleden.²⁸

Het Comité was ook buiten de eigen stad actief. Nadat op 19 januari in Amsterdam, Leiden en Haarlem de machtswisseling had plaatsgevonden, waren twee dagen later al tien andere Hollandse steden gevolgd.²⁹ Het Amsterdamse Comité van Gogel riep afgevaardigden van al deze steden bijeen voor een gewestelijke vergadering van Provisionele Representanten op 26 januari waaraan ook Wiselius deelnam. De vergadering stond onder leiding van de Rotterdamse afgevaardigde Pieter Paulus; ze deed de belangrijke uitspraak dat de leden zich niet als vertegenwoordigers van de steden zouden opstellen, maar als een representatie van het gehele Volk van het gewest Holland.³⁰ Enkele dagen later aanvaardde de vergadering een Nederlandse variant van de verklaring van de rechten van de mens en van de burger, die was voorbereid door onder meer Paulus en Hahn.

Het Comité ondersteunde de emancipatie van het joodse volksdeel. Het zag dat de argwaan bij het patriotse volk tegenover de joden groot bleef. Het Comité juichte daarom toe dat enkele patriotse joden, onder wie Lémon, Bromet, Sapor-tas en de koopman-jurist Mozes Asser, een joods-patriotse sociëteit Felix Libertate oprichtten. Bij een bezoek op 6 februari van leden van deze nieuwe sociëteit aan het Comité revolutionair ‘reikte [het] hen een broederlijke hand toe’.³¹

Ook als individueel lid van het Comité ondernam Gogel uiteenlopende activiteiten die soms boven het Amsterdamse belang uitstegen. Zo overlegde hij begin februari in Den Haag met de Franse representanten en generaal Pichegru over de mogelijkheid om het gebied van Oost-Friesland en Jever tot aan de Wezer bij de Bataafse Republiek in te lijven. Hij kende dat gebied, omdat hij in het najaar van 1794 enige tijd in Bremen had doorgebracht.³² Overigens had het overleg geen resultaat. Wel had hij succes bij een bemiddeling in een conflict in Ouderkerk aan de Amstel waar klachten waren over de totstandkoming van de nieuwe municipaliteit.³³ In de loop van maart vervulde hij nog enkele soortgelijke missies.

In Amsterdam was Gogel ook nog betrokken bij de organisatie van enkele grote politieke overwinningfeesten.³⁴ Al in de eerste week na de omwenteling had hij

27 *Handelingen Committé Revolutionair*, tweede stuk, 284-290.

28 *Ibidem*, 24, 280-281 en 292, aangehaald in Ten Brink, *Het Nederlandse postwezen*, 16.

29 Geyl, *De Nederlandse stam*, deel 6, 1526.

30 De Boer, ‘Het Amsterdamsche stadsbestuur in moeilijkheden’, 5.

31 *Handelingen Committé Revolutionair*, tweede stuk, 77.

32 Schriftelijke opdracht van het Comité revolutionair, 2 februari 1795, NA, Gogel, inv.nr. 2.

33 *NNB*, deel 30, tweede stuk (1795) 1107.

34 Grijzenhout, *Feesten voor het vaderland*, 131-143.

van het Comité de opdracht gekregen om te zorgen voor een fraai versierde, van politieke symbolen voorziene vrijheidsboom van 90 voet hoog die de spontaan op de Dam geplaatste meiboom moest vervangen.³⁵ Dat ging niet zonder slag of stoot: er was een officiële opdracht nodig om het leesgezelschap Letter Z zover te krijgen dat het zijn eigen boom verplaatste.³⁶ In maart was er een massaal feest bij de inwijding van de nieuwe vrijheidsboom, waarbij Gogel namens het Comité een toespraak hield. Hij gaf verder adviezen bij de voorbereiding van een groot feest op 19 juni, ter viering van de ratificatie van het alliantieverdrag tussen Frankrijk en de Bataafse Republiek, dat een maand eerder was overeen gekomen. Bij de vormgeving van decoraties waren de kunsthandelaar Cornelis Roos en de kunstschilder Jan Waldorp betrokken. Gogel zou hen enkele jaren later inschakelen bij het opzetten van de Nationale Konst-Gallerij.³⁷

CHAOTISCHE POLITIEKE VERHOUDINGEN

In 1795 kwam het bestuur in de Bataafse Republiek geheel in handen van de patriotten en kwamen de Oranjegezinden buitenspel te staan.³⁸ Zo sneed de omwenteling de bestuurlijke loopbaan van Gogels Oranjegezinde tegenpool Van Hogendorp af; hij kreeg ontslag als pensionaris van Rotterdam en ging in Amsterdam het koopmansbedrijf van de familie van zijn vrouw leiden. Gogel stond daarentegen als hervormingsgezinde patriot en lid van het Amsterdamse Comité revolutionair in het middelpunt van de politieke gebeurtenissen.

De omwenteling leidde in heel Nederland tot chaotische politieke verhoudingen; er was een machtsvacuüm geschapen.³⁹ De patriotten hadden geen gezamenlijke blauwdruk voor de nieuwe Bataafse Republiek. Iedere patriot sprak en dacht voor zichzelf, zoals Gogel al teleurgesteld in zijn memo van februari 1794 had geconstateerd. De gebeurtenissen na de machtswisseling waren bovendien sterk gebonden aan de specifieke omstandigheden van gewest, stad en plaats.

Amsterdam was na de omwenteling als financieel centrum en politiek brandpunt van de nieuwe staat een kluwen van politieke en bestuurlijke ego's, belangen en ideeën. Er was 'een onontwarbare knoop' van oude en nieuwe tegenstellingen met voorstanders van zelfstandige gewesten versus aanhangers van de eenheidsstaat, gematigden versus radicalen, voorstanders van de directe democratie versus pleitbezorgers van de representatieve democratie.⁴⁰ In dit complexe politieke bestel speelde Gogel een actieve rol. Hij was een idealistische patriot met een sterke politieke overtuiging en een grote geldingsdrang. Naast zijn commerciële bestaan had Gogel het druk met tal van politieke activiteiten. Hij streefde echter niet naar

35 Schriftelijke opdracht, 23 januari 1795, NA, Gogel, inv.nr. 2.

36 *Handelingen Comité Revolutionair*, tweede stuk, 61.

37 Grijzenhout, 'Een carrière in cultuur'.

38 Kossmann, *De Lage Landen*, deel 1, 81; Aerts, 'Een staat in verbouwing', 38-41.

39 Prak, 'Revolutie in Friesland', 203; Prak betreft de term 'machtsvacuüm' op Friesland, maar ze gaat op voor de hele Bataafse Republiek.

40 Uitterhoeve, *Kraijenhoff*, 143-144.



Afb. 4 Feest der vrijheid, gevierd bij de inwijding van de vrijheidsboom op de Dam te Amsterdam, 4 maart 1795, prent van Reinier Vinkeles (1795), naar een tekening van Jacques Kuyper, Rijksmuseum, Amsterdam, RP-P-OB-86.442.

publieke ambten en had zichzelf na de omwenteling niet opgeworpen als stadsbestuurder.

Gogel kreeg in Amsterdam te maken met instituties die hun gevestigde belangen verdedigden, zoals de stedelijke instellingen, de gilden en de armbesturen. De patriotse *homines novi* zetten vaak onder de nieuwe leuzen de oude methoden van bestuur en rechtspleging voort.⁴¹ Gogel behoorde tot een minderheid van bewuste en radicale patriotten die na de omwenteling snel een fundamentele verandering van de maatschappij wilde bereiken. Als unitaris was hij voorstander van de staatseenheid en stond hij tegenover de federalisten die de statenbond van grotendeels zelfstandige gewesten wilden handhaven. Als radicale democraat wenste Gogel volksinvloed als aanvulling op de representatieve democratie. Hij bevond zich daarmee in deze fase van zijn leven in het midden tussen de volksdemocraten, de voorstanders van directe volksinvloed, en de gematigde democraten, die een representatieve democratie zonder rechtstreekse invloed van het volk wensten.

Bij deze benamingen ging het om de doelstellingen eenheid en democratie. In de praktijk verschilden de patriotten echter ook van mening over de wijze van poli-

41 Geyl, *De Nederlandse stam*, deel 6, 1523.

tiek bedrijven en het tempo waarin ze hun doelstellingen wilden verwezenlijken.⁴² Hervormingsgezinde Bataven als Gogel hadden als uitgangspunt dat de revolutie pas zou zijn beëindigd met de snelle invoering van een grondwet waarin unitarische en democratische beginselen waren vastgelegd. Volgens hen moest een nieuw te kiezen Nationale Vergadering deze radicale Staatsregeling voorbereiden. Anderen, zoals Schimmelpenninck en zijn moderate medestanders, achtten de intussen tot stand gekomen ‘beperkte revolutie’ weliswaar onomkeerbaar, maar verder wilden zij overgaan tot de orde van de dag. Zij waren voorlopig tevreden met een vervanging van de zittende leden van de gewestelijke en lokale besturen en van de Staten-Generaal door patriotten. Verdere veranderingen moesten eerst zorgvuldig worden overwogen en voorbereid.

Voorlopig bracht de omwenteling dan ook institutioneel geen breuk met het verleden tot stand. De politieke structuur van de Zeven Verenigde Nederlanden werd in de Bataafse Republiek aanvankelijk gehandhaafd. ‘De oude structuur werd niet weggevaagd; men ging steen voor steen verleggen zonder duidelijke bouwtekening’.⁴³ Alleen de personele samenstelling van de besturen wijzigde zich; patriotten namen de plaats in van Oranjegezinde en conservatieve regenten.. Eind januari was het gewestelijke bestuur van Holland van een patriotse bemanning voorzien en ook in de andere gewesten ging dat gebeuren. Het zou echter nog tot maart duren, voordat de Staten-Generaal een patriotse samenstelling had gekregen. Evenals in het nieuwe Amsterdamse stadsbestuur waren de leden voornamelijk afkomstig uit een bovenlaag van de middenklasse: kooplieden, advocaten, notarissen, apothekers en hoogleraren.

Hoewel het stadsbestuur op het aanblijven van het Comité revolutionair had aangedrongen, kwamen ze toch al snel lijnrecht tegenover elkaar te staan. Het Comité ontwikkelde zich tot een schaduwregering, die alle daden van het nieuwe stadsbestuur beoordeelde. Gogel en de zijnen vreesden dat publieke functionarissen al snel zouden bezwijken voor een streven naar macht. De burgers moesten tegen deze machtshonger waken door een actieve deelname aan de politiek. De stadsbestuurders mochten niet verworden tot een nieuw soort regenten en daarom stelde het Comité voor dat een afvaardiging van het stadsbestuur tweemaal per week een openbare vergadering zou houden waarin de burgers in discussie konden gaan over het beleid van de municipaliteit. Het stadsbestuur voelde hier echter niets voor. Het was niet geneigd om de burgers bij het bestuur te betrekken, laat staan om zijn macht met andere burgers te delen. Daarom ging het Comité revolutionair zelf bijeenkomsten organiseren, waar burgers hun commentaar en klachten konden deponeren. Zo ontwikkelde het Comité zich aan de ene kant tot een oppositionele factor, aan de andere kant fungeerde het als een soort buffer die kritiek en druk van andere groepen opving.

Gogels streven naar nationale eenheid speelde een belangrijke rol in zijn politieke opstelling en zijn relatie tot het stadsbestuur. Hij wilde zijn positie in het

42 Van Sas, *De metamorfose*, 33-34.

43 Aerts, ‘Een staat in verbouwing’, 39.

Comité revolutionair en andere lokale politieke organisaties gebruiken om snel een Nationale Vergadering tot stand te brengen die voor een unitarische grondwet moest zorgen. Dat was het eerste doel van zijn politieke activiteiten. Al op 31 januari drong zijn Comité er bij het stadsbestuur op aan te bevorderen dat er afgevaardigden voor een Nationale Vergadering zouden worden gekozen.⁴⁴ Dat was in lijn met de aanhef van de verklaring van de ‘Rechten van den mensch en burger’, die tezelfdertijd door de representanten van het Volk van Holland werd aangenomen. Deze stelde ook een Nationale Vergadering in het vooruitzicht, die de regeringsvorm van de nieuwe Bataafse Republiek moest vaststellen. Daarna wierp het gewest Holland zich op als de motor van het streven naar de snelle komst van een Nationale Vergadering. Het stadsbestuur van Amsterdam nam het voortouw in de beweging tegen dit streven. Amsterdam wilde dat de Staten-Generaal een staatsregeling zou voorbereiden, waarin de zelfstandigheid van de steden gegarandeerd was, voordat een nieuwe Nationale Vergadering zou aantreden. In de loop van het jaar deed zich hierover een reeks conflicten tussen Holland en Amsterdam voor. Voor Gogel zou dit in 1795 de belangrijkste politieke kwestie worden.

De kwestie van de zelfstandigheid van Amsterdam ging spelen toen het gewest Holland op 9 maart alle gezagsdragers vroeg de soevereiniteit van het volk van Holland en de representatieve vergadering als draagster daarvan te erkennen. Holland wilde zo alvast de ondergeschiktheid van Amsterdam aan het gewest regelen, in afwachting van de Nationale Vergadering die na de opheffing van de gewesten de nationale soevereiniteit zou krijgen. Stadsbestuurders als Schimmelpenninck en Van Staphorst wensten de zelfstandige positie van Amsterdam te handhaven die de stad onder het ancien régime had ingenomen. De stad weigerde dan ook haar bestuurders de eed van trouw aan de provinciale vergadering af te laten leggen, die door het gewestelijk bestuur gevraagd was. Het gewest stuurde daarop een commissie onder leiding van Wiselius naar Amsterdam om de stad tot de orde te roepen. De commissie ontsloeg Schimmelpenninck, Van Irhoven van Dam en vier anderen uit het stadsbestuur en vroeg Gogel en zijn Comité om de politieke clubs te vragen deze maatregel te ondersteunen. Het Comité slaagde erin de meeste Amsterdamse politieke clubs achter de gewestelijke aanpak te krijgen.⁴⁵ Hoe verward de situatie was, bewijst het feit dat juist Doctrina, waar Wiselius en Gogel in de jaren voor de omwenteling de unitarische ideeën hadden gepreekt, zich onder invloed van Schimmelpenninck uitsprak voor de stedelijke zelfstandigheid, terwijl het zich na de omwenteling doorgaans van politieke interventies onthield.⁴⁶ Na een voortgezet overleg tussen het stadsbestuur en de gewestelijke commissie, die ook enkele malen Gogel en zijn Comité revolutionair raadpleegde, kwam een soort wapenstilstand tot stand.⁴⁷

Bij het conflict over de staatseenheid speelde nog een rol dat er toch al veel kritiek op het stadsbestuur was over zijn laksheid bij de bestraffing van Oranjegezinnen.

44 *Handelingen Comité Revolutionair*, tweede stuk, 55.

45 Poell, *The Democratic Paradox*, 74-75.

46 *Gedenkboekje van het genootschap ‘Doctrina et Amicitia’*, 1788-1913, 26.

47 De Wit, *De strijd tussen aristocratie en democratie*, 124.



Afb. 5 Spotprent die 'het Comité van Financie' van het gewest Holland toont met de lege schatkist bij de geboorte van de Bataafse Republiek in 1795, Belasting- en Douanemuseum, Rotterdam, BDM_18238. De ets is opgenomen in het boek *Hollandia Regenerata* (1797) van David Hess.

den en oud-regenten.⁴⁸ Dit was het tweede onderwerp waarover in Amsterdam en andere steden onenigheid bestond. De verklaring die na de omwenteling door Schimmelpenninck was opgesteld, was op verzoening met de Oranjegezinden en oud-regenten gericht, maar er gingen direct ook al veel stemmen op om toch strafmaatregelen tegen hen te nemen. Daar zaten wraakgevoelens achter, maar de maatregelen zouden ook geld in het laatje brengen. Het ancien régime had omvangrijke schulden nagelaten, terwijl iedereen na de omwenteling ook nog rekening hield met het betalen van oorlogsschattingen aan Frankrijk. In mei werd bij het Haagse Verdrag tussen Frankrijk en de Bataafse republiek inderdaad tot een gigantische 'bevrijdingspremie' van honderd miljoen gulden besloten en werd bepaald dat Nederland ook de hier gelegerde Franse troepen moest onderhouden.

Toch stelde niemand een revolutionaire maatregel als het afstempelen van de overheidsschuld van het ancien régime voor, terwijl deze maatregel later wel in Frankrijk werd doorgevoerd. Weliswaar dachten de patriotten vanouds negatief over effectenbezit, maar dat was vooral gericht tegen speculatieve activiteiten. Het bezit aan overheidseffecten was wijd verbreid. Het was vaak de belangrijkste inkomstenbron van weduwen, wezen en ouden van dagen. Daar hadden de patriotten rekening mee te houden. Ook Gogel zag niets in een algemene nietigverklaring

48 Ibidem, 73.

van overheidsschuld. Hij achtte de handhaving van de kredietwaardigheid een belangrijke voorwaarde voor het economisch goed functioneren van de staat.⁴⁹

Evenmin kwam het – afgezien van enkele incidentele en weinig drastische regelingen – tot specifieke maatregelen tegen de oud-regenten. De nieuwe bestuurders gaven er de voorkeur aan om in de slechte financiële situatie de vaak kapitaalkrachtige oud-regenten tot vrijwillige financiële medewerking te bewegen. Strafmaatregelen zouden juist averechts kunnen werken. Ook was er weinig neiging bij de bestuurders om Oranjegezinde ambtenaren te ontslaan en te vervangen door patriotten. De zittende ambtenaren beschikten immers over ervaring en deskundigheid die deze bestuurders moeilijk konden missen.

Het Amsterdamse Comité revolutionair was het met deze opstelling niet eens. Een dag na de omwenteling had het een verklaring uitgegeven dat ook de gehate hoofdschout D.W. Elias in het ontslag van het oude stadsbestuur begrepen moest worden, maar dat het verdere vergeldingsmaatregelen tegen de oud-regenten en Oranjegezinde ambtenaren overliet aan het nieuwe stadsbestuur.⁵⁰ Enkele dagen later al, op 27 januari, kwam het Comité daar echter op terug en deed het toch een reeks concrete voorstellen aan het stadsbestuur. Oud-regenten zouden de stad niet mogen verlaten op straffe van beslaglegging op hun goederen. Burgers die van contrarevolutionair gedrag werden verdacht zouden huisarrest moeten krijgen en ernstige gevallen dienden zelfs met de dood te worden bestraft. Degenen die tijdens de omwenteling een ambt bekleedden en zich niet binnen de stad bevonden, moesten binnen een maand terugkeren, anders zou inbeslagname van hun goederen volgen.⁵¹ Het Comité vroeg in scherpe bewoordingen om bestraffing van ‘schurken, dewelke ’s lands onheil en het verderf hunner medeburghers, door hunne verfoeilijke handelingen hebben berokkend’. Het verzocht het stadsbestuur er bij de autoriteiten in Den Haag op aan te dringen de gewezen raadpensionaris Van de Spiegel en graaf Bentinck van Rhoon, vertrouweling van stadhouder Willem v, die beiden een erg slechte naam bij de patriotten hadden, in hechtenis te nemen.⁵²

Gogel kon kort daarna aan de nog steeds in Bremen verblijvende Goldberg berichten dat Van de Spiegel en Bentinck inderdaad sinds enkele dagen in de Kasteelrijne in Den Haag ‘logeerden’, een huis van bewaring voor personen van stand.⁵³ Er volgde een langdurig proces en ze zouden bijna vier jaar gevangen blijven.

Gogel en Wiselius kwamen bij dit onderwerp nu recht tegenover het nieuwe stadsbestuur te staan door een proclamatie van 11 februari 1795 van Schimmelpenninck als voorzitter van de provisionele stadsregering. Schimmelpenninck zag de revolutie weliswaar als onomkeerbaar, maar wilde de eendracht zo snel mogelijk herstellen. ‘Het systema van schrik, hetwelk thands geheel uit de Fransche Republiek verbannen is, kan op ons plekken grond geen ogenblik geduld worden, zon-

49 De Gou (ed.), *Staatsregeling 1798*, deel 2, 309.

50 *Handelingen Committé Revolutionair*, tweede stuk, 14.

51 *Ibidem*, 30-35.

52 *Ibidem*, 54.

53 Gogel aan Goldberg, 6 februari 1795, NA, Goldberg, inv.nr. 1. Gogel doelde op het Logement de Castellen in op het Binnenhof bij de Hofsingel dat tevens diende als huis van bewaring, zie De Haes, ‘Van Haagsche Koffiehuizen’, 316-318.

der ons voor altoos te bederven.’ De ware republikein moest niet omzien in wrok, maar juist vooruitkijken in vergevingsgezindheid en edelmoedigheid, waar het ging om het straffen van oud-regenten.⁵⁴ Het Comité revolutionair zag deze proclamatie ‘als geheel strydende’ met de grondbeginselen van de revolutie.⁵⁵ Het zag de tekst als een regelrechte provocatie en medio maart was voor het Comité de maat vol. Het stelde het nieuwe stadsbestuur in gebreke en nam nu zelf maar besluiten.⁵⁶ Het Comité onthief stadspensionaris Röell en drie andere ambtelijke functionarissen die na de omwenteling waren blijven zitten, van hun posten. Hun ambten werden als ‘nutteloos’ aangemerkt. Blijkbaar had het Comité daarvoor voldoende macht. Röell protesteerde enkele dagen later tevergeefs bij het stadsbestuur tegen zijn ontslag.⁵⁷ In een memorie die hij na de Bataafs-Franse tijd schreef, zou hij nogal laconiek de opheffing van zijn ambt en het ontslag als vanzelfsprekend presenteren, gelet ‘op de nieuw aangenomene orde van zaken’.⁵⁸

Ook op het gewestelijke niveau speelde de kwestie. Op 14 april decreterden de Provisionele Representanten van Holland dat de leden van de vorige regering, die het land in een rampzalige toestand hadden gebracht, in beginsel schadevergoeding schuldig waren. Enkele maanden later stelden ze een commissie in om te onderzoeken wie voor het betalen van schadevergoeding in aanmerking kwamen. De radicale patriot Johan Valckenaer moest zes jaar later echter tot zijn grote teleurstelling constateren dat het decreet nooit was uitgevoerd.⁵⁹ Zoals de revolutie zich in Nederland had voltrokken was volgens hem een ‘verknoeide en bedorven zaak’.⁶⁰ ‘De archimoderaat’ Schimmelpenninck, ‘halfgeel van couleur’, was voor hem het spookbeeld van een halve Oranjegezinde.⁶¹

In Amsterdam bleef de aanpak uiterst traag en het Comité revolutionair bleef op maatregelen aandringen. Toen Gogel op 15 mei op uitnodiging van het stadsbestuur met de Commissie Financiën sprak over een gedwongen lening, kreeg hij van het Comité de politieke boodschap mee dat hij zou moeten aandringen op het vervangen van Oranjegezinde ambtenaren door ‘braave kundige Patriotten’ en het opheffen van nutteloze ambten.⁶² Gogel rapporteerde enkele dagen later dat de gedwongen lening zeer urgent was en dat hij geen steun had gekregen voor de andere door hem voorgestelde maatregelen. Deze zouden teveel tijd kosten.⁶³ Klaarblijkelijk had hij geen poot aan de grond gekregen en had hij zich daarbij neergelegd. Naderhand werden er incidenteel nog wel enkele maatregelen tegen oud-regenten

54 Proclamatie, 11 februari 1795, in: *Handelingen municipaliteit Amsterdam*, deel 3, 37-44.

55 Verklaring van het Comité revolutionair, 11 maart 1795, in: *Handelingen Committé Revolutionair*, tweede stuk, 121.

56 *Ibidem*, 124-125.

57 *Handelingen municipaliteit Amsterdam*, deel 1, 281.

58 *GAGN*, deel 5, band 2, 564-585, inzh. 567.

59 Sillem, *Valckenaer*, deel 2, 192.

60 Valckenaer aan Gevers, 5 december 1796, UB-Leiden, collectie Valckenaer; ook in *GAGN*, deel 2, 513-514, inzh. 514.

61 Valckenaer aan Wiselius, 29 mei 1797, NA, Wiselius, inv.nr. 4, ook in *GAGN*, deel 2, 527-528, inzh. 528. De kleur geel stond voor Oranjegezind.

62 Committé Revolutionair aan Gogel, 14 mei 1795, NA, Gogel, inv.nr. 2.

63 *Handelingen Committé Revolutionair*, tweede stuk, 185-186 en 189-190.

en Oranjegezinde ambtenaren genomen, maar de concrete resultaten waren gering.

Bij de kritiek op de gematigde houding van het stadsbestuur stond het Comité revolutionair onder grote druk van verschillende oppositionele groepen. Tot de oppositie behoorden in de eerste plaats een groot aantal politieke clubs, ook wel aangeduid als volksociëteiten. Deze organisaties kwamen voort uit de leesgezelschappen, die voor de omwenteling waren opgericht om de lagere klassen bij de oppositie tegen stadhouder en regenten te betrekken. Na de omwenteling ontwikkelden deze politieke clubs zich door hun radicale grondhouding tot een oppositie tegen de nieuwe Bataafse machthebbers. Daarnaast was de stadsmilitie een onzekere factor voor het stadsbestuur. In het bijzonder twee korpsen van cavaleristen en kanonniërs vormden een macht op zichzelf en waren vaak geneigd de politieke clubs te ondersteunen.⁶⁴

Hoewel het Comité revolutionair, anders dan het stadsbestuur, in beginsel positief was over de volksinvloed, keek het toch met groeiende argwaan naar de volksociëteiten, die in aantal sterk toenamen. Dat blijkt uit een memorie van het Comité van 26 maart, waarschijnlijk van Gogel die goed thuis was in de wereld van de politieke clubs.⁶⁵ Het stuk bevatte in elk geval zijn zienswijze. De memorie stelde vast dat in Amsterdam de talrijke leesgezelschappen voor en tijdens de omwenteling goed werk hadden gedaan. Het Comité vreesde echter dat deze volksociëteiten gevaarlijk zouden worden 'wanneer, met kundigheden begaafde intriganten zich onderling verstonden, om zich van de denkbeelden der leden te bemachtigen'. Ook was het Comité bang voor een mogelijke strijd tussen politieke clubs. Die had Frankrijk in het verleden 'tot herhaalde maalen aan den rand des afgronds gebracht'.⁶⁶ Ten slotte stelde de memorie de representativiteit ter discussie. Naast de leden van de clubs en van de gewapende burgermacht waren er duizenden 'welgezinde' burgers die nergens lid van waren. Het Comité reageerde dan ook positief op de gedachte om in elke Amsterdamse wijk een representatieve wijkvergadering op te richten in welke 'alle Welgezinde Burgers in de wyk woonachtig, zoude worden toegelaten, zonder dat iemand in meerder dan een Wyk, lid zou kunnen zyn'. Door 'alle partyen, rangen, staaten en onderscheid van Rykdommen' te vermengen en de 'volmaakte gelykheid' in te voeren konden 'partyzucht en *Esprit de Corps*' worden voorkomen.⁶⁷ Het Comité juichte zelfs toe dat de wijkvergaderingen de enige vorm van directe volksrepresentatie zouden worden. Dat dit streven echter niet lukte, bleek uit de klacht van de president van de overkoepelende organisatie in een toespraak van 3 oktober 1795 dat er naast de wijkvergaderingen toch ook nog politieke clubs werden opgericht.⁶⁸

In Amsterdam waren in mei de eerste verkiezingen voor een stadsbestuur op basis van een ingewikkeld en behoudend kiesreglement, ontworpen door een com-

64 Poell, 'Het einde van een tijdperk', 451.

65 *Handelingen Comité Revolutionair*, tweede stuk, 136-141.

66 *Ibidem*, 138.

67 *Ibidem*, 139.

68 Poell, 'Het einde van een tijdperk', 452.

missie waarin Schimmelpenninck de leiding had.⁶⁹ De regeling lokte scherp verzet uit van de politieke clubs, wijkvergaderingen en het Comité revolutionair. Het verzet had geen effect, de verkiezingen gingen door.⁷⁰ Gogels naam stond bij de kandidaten, maar hij werd niet gekozen.⁷¹ Het nieuwe stadsbestuur waar Schimmelpenninck geen deel meer van uitmaakte, zette het beleid van het oude, voorlopige bestuur ongewijzigd voort.

Na de bestuurswisseling hief het Comité revolutionair zichzelf op. Het verklaarde dat het kon terugtreden, omdat het stadsbestuur niet langer provisioneel was. ‘Wy keeren dus weder terug tot onze Beroepsbezigheden [...] ofschoon wy ook nu als vrije burgers, de gezworene Vyanden en Vervolgers van alle Dwingelanden en Aristocraten zullen blijven’.⁷² Ogenschijnlijk gebeurde het opheffen in goede harmonie. De leden van het Comité verschenen in de vergadering van het stadsbestuur en lazen daar de verklaring voor. De president dankte het Comité ‘voor al de trouw en goede diensten, aan de zaak des Volks bewezen’.⁷³ Toch leek het erop, dat het Comité gefrustreerd was over zijn geringe invloed. De leden meenden beter op een andere wijze te kunnen gaan opereren. Omdat in Doctrina politieke discussies niet langer waren toegestaan, werden Gogel, Wiselius en een aantal andere leden van het Comité actief in een nieuwe sociëteit De Uitkijk waar ze hun politieke discussies wel konden voeren. Gogel steunde Wiselius met zijn op staatseenheid gerichte gewestelijke en landelijke activiteiten, vooral door actief te worden in de Amsterdamse wijkvergaderingen.

Gogel bleef ook verder politiek alert. In juli 1795 schreef hij samen met Van Hasselt een waarschuwende brief aan Wiselius, die lid was geworden van het gewestelijke Comité van Waakzaamheid, belast met contraspionage en interne veiligheid. Zij hadden met verontwaardiging in een Parijse krant een ‘zogenaamde brief uit Antwerpen’ gelezen die ‘ten uitersten haatelijk voor onze natie’ was. De brief was ‘niet zonder oogmerken geschreven’ en kon wel eens uit Den Haag afkomstig zijn. Ze vroegen Wiselius ‘uit naam onzer Vaderlandse mede-burgers’ ervoor te zorgen dat de brief niet verder zou worden verspreid door kranten of herdruk. ‘Zijn lastervollen inhoud’ die overigens verder niet werd weergegeven, zou gevaarlijk kunnen zijn ‘voor ons Crediet ja zelfs voor de rust’.⁷⁴

Gogel kreeg in deze tijd een nevenfunctie die aansloot bij zijn koopmanschap, een commissariaat van de Beleenbank. In mei 1795 richtte het provinciaal bestuur de Generale Beleenbank voor het Volk van Holland op met het doel door het verlenen van voorschotten op onderpand de betaling van belastingen te vergemakkelijken.⁷⁵ De benoeming van zes bestuurders, onder wie Gogel, volgde op 3 juni.⁷⁶ De functie bij deze overheidsbank was van betekenis voor Gogels verdere levens-

69 Breen, ‘De regeering van Amsterdam’, 20-22; Poell, *The Democratic Paradox*, 80-81.

70 De Wit, *De strijd tussen aristocratie en democratie*, 125.

71 Amsterdams stadsbestuur aan Gogel, 6 juni 1795, NA, Gogel, inv.nr. 2.

72 *Handelingen Committé Revolutionair*, tweede stuk, 272-276.

73 *Dagblad representanten van Amsterdam* (1795), eerste stuk, 144.

74 Van Hasselt en Gogel aan Wiselius, 21 juli 1795, NA, Wiselius, inv.nr. 5.

75 Fritschy, ‘Generale Beleenbank’, 109-134.

76 Benoemingsbesluit 3 juni 1795, NA, Gogel, inv.nr. 2.

loop, omdat het werk zijn kennis van de geld- en kapitaalmarkt en van de overheidsfinanciën nog vergrootte.

Belastingbetalers konden bij de Bank effecten en goederen belenen en 'beleenbankbiljetten' verkrijgen waarmee ze hun belasting konden betalen. Gogel had al snel openlijk kritiek op het feit dat beleningen bij de Bank ook voor andere doeleinden dan voor belastingbetaling mochten worden gebruikt en dat de beleenbankbiljetten konden worden overgedragen op anderen, zodat ze onderwerp van geldhandel werden. De vaak nogal heetgebakerde Gogel diende daarom al na drie maanden zijn ontslag in. Hij handelde impulsief en solistisch, zijn emoties kregen de overhand. Pas naderhand schreef hij samen met de andere commissarissen een kritische brief aan het provinciebestuur. Dat besloot de overdraagbaarheid van de beleenbankbiljetten te beperken en aan voorwaarden te binden.⁷⁷ Hoewel Gogel niet volledig zijn zin kreeg, zette hij zijn ontslag toch niet door.

Zijn politieke overtuiging speelde ook een rol toen hij het aanzienlijke traktement van drieduizend gulden per jaar, dat aan deze zakelijke nevenfunctie verbonden was, niet wilde aanvaarden. Hij wilde een 'vrijwillig offer aan het vaderland' brengen, daar 'nooit enig beginsel van eigenbelang de drijfveer zyner daden is geweest'.⁷⁸ Hij deed dat zeker niet in stilte; in brieven aan het stedelijke en het gewestelijke bestuur drong hij erop aan, dat velen hem zouden navolgen; hij had dan ook geen bezwaar tegen openbaarmaking van zijn brieven. Het gewestelijke bestuur waardeerde zijn aanbod, maar wilde er niet op ingaan. Wel deed het de suggestie dat Gogel het geld na ontvangst aan het vaderland zou schenken.⁷⁹ Hij schonk vervolgens twee maal 1500 gulden, telkens voor een half jaar traktement.⁸⁰ Hij toonde opnieuw een impulsieve en tegelijkertijd principiële opstelling, maar ook hier bleef Gogel niet consequent. Toen de toch wat naïeve idealist moest constateren dat zijn gebaar geen navolging vond, besloot hij een jaar later om zijn traktement toch maar te houden, aangezien zijn medeburgers niet langer van hem konden vergen 'iets voor hen te doen, dat zy wederkeerig voor my niet doen'.⁸¹

DE STRIJD IN AMSTERDAM OM DE NATIONALE VERGADERING

In de tweede helft van 1795 kwamen Amsterdam en de provincie Holland opnieuw tegenover elkaar te staan, met als gevolg dat er grote onrust in de stad ontstond. Het nieuw gekozen stadsbestuur, in juni geïnstalleerd, bleek al snel halsstarrig in de kwestie van de autonomie en werd gesteund door enkele Amsterdamse leden

77 Fritschy, 'Generale Beleenbank', 121-122.

78 Gogel aan de provisionele Representanten van Amsterdam, resp. Holland, 3 resp. 5 juni 1795, NA, Gogel, inv.nr. 1.

79 *Dagblad Representanten van Holland*, 8 juni 1795, NA, Gogel, inv.nr. 1.

80 Bericht in hetzelfde dagblad, 6 januari 1796, NA, Gogel, inv.nr. 1. Er was daarna nog een melding van het provinciaal bestuur van 28 september 1796 dat Gogel een bedrag van 1500 gulden had gestort voor het traktement van een half jaar. Dat was zijn tweede en laatste storting, *Register Decreeten Provinciaal Bestuur van Holland*, 2 Maart 1796-6 Febr. 1797, 49.

81 Gogel aan het gewestelijk bestuur van Holland, 9 september 1796 (afschrift), NA, Gogel, inv.nr. 1.

van het gewestelijke bestuur. Vooral de hoogleraar Jean Henri van Swinden liet van zich horen. Een Amsterdams voorstel voor een constitutie in federalistische zin werd in juli met grote meerderheid door het gewestelijke bestuur verworpen.

Gogel en Wiselius trokken opnieuw ten strijde tegen de Amsterdamse stadsbestuurders. Wiselius speelde vanuit het gewestelijke bestuur en de Staten-Generaal een belangrijke rol in het streven naar staatseenheid. Gogel was voor hem een belangrijke steun, omdat hij goed de weg wist in de Amsterdamse wereld van volkssociëteiten, wijkvergaderingen en stadsmilitie. Hij nam actief deel aan discussies in de wijkvergaderingen waar de gemoederen over deze kwestie hoog opliepen. In zijn eigen wijkvergadering deed Gogel op 17 augustus 1795 een voorstel om in te stemmen met een ‘Een en Onverdeelbaar Gemeenebest [...] waarin niet langer de eene stad of streek volgens verschillende wetten bestierd, of door belangzoekende Aristocraten beheerscht, de andere stad, de andere streek zoekt te onderdrukken.’⁸² Gogel voegde er nog aan toe dat dit doel alleen kon worden bereikt door een Nationale Vergadering die het hele volk vertegenwoordigde. Hij zag vele tegenstanders van de eenwording, onder wie ‘een hoop Woekeraars’. Zij voelden zich ‘wonder wel’ bij de vele soorten obligaties die in de loop van de tijd waren uitgegeven door ‘Staaten, Steeden, Collegiën, Compagnien, en wat al meer’. Hiermee uitte hij tegelijkertijd scherpe kritiek op de uitwassen van de geldhandel. Hij zette zich hier af tegen de wereld van Van Staphorst en Schimmelpenninck. Zijn kritiek werd ook gevoeld door zijn recente verzet tegen de handel in beleenbankbiljetten.

De beslissing over de eenwording zou uiteindelijk in de Staten-Generaal moeten vallen. Friesland, Groningen en Zeeland keerden zich tegen de eenwording en Amsterdam ging deze drie gewesten actief steunen. Daartegenover ging Wiselius actie voeren om Amsterdam tot toegeven te dwingen. Hij richtte een scherp schrijven tot de municipaliteit dat hij ook publiceerde. Het spoedig bijeenroepen van een Nationale Vergadering die de eenheidsstaat zou invoeren was volgens hem het enige middel om het land te redden.⁸³

In dezelfde tijd namen de spanningen tussen stadsbestuur en oppositionele groepen opnieuw toe door het uitblijven van strafmaatregelen tegen oud-regenten en van benoeming van patriotten in ambtelijke functies.⁸⁴ De volkssociëteiten kwamen begin november in actie. Er braken rellen uit en er leek zelfs sprake van een regelrecht volksoproer. Een deel van de stadsmilitie sloot zich bij het oproer aan. Het stadsbestuur besloot zijn trots in te slikken en de Fransen en het gewest Holland om bijstand te verzoeken. Het Franse leger stond klaar om in te grijpen, maar Holland stuurde een commissie onder leiding van Wiselius, die op 6 november in de stad arriveerde. Het gelukte haar dank zij de relaties van Wiselius met burgers in de stad de gemoederen tot bedaren te brengen en daardoor een Franse interventie te voorkomen. Gogel speelde een bemiddelende rol, hij nam het ook op voor de oproerkraaiers die intussen in hechtenis waren genomen. Daarover schreef hij op 12 november – samen met Van Hasselt – een brief aan Wiselius: ‘daar nu nog de

82 Schriftelijk voorstel van Gogel in wijkvergadering nr. 20, 17 augustus 1795, NA, Gogel, inv.nr. 2.

83 De Boer, ‘Stadsbestuur in moeilijkheden’, 15.

84 Ibidem, 17; De Wit, *De strijd tussen aristocratie en democratie*, 132.

gevangenen gered moeten worden, zoo het eenigszins mogelijk is, en wij begrijpen, dat dit door het appui der commissie wel uitgewerkt kan worden, recommandeeren wij U nogmaals deze zaak'.⁸⁵ Ook stuurde Gogel samen met enkele andere bekende burgers over één van de gevangenen nog een gunstige getuigenis. Deze verzoeken droegen eraan bij dat de Representanten van Holland de eerder uitgedeelde straffen aanmerkelijk terugbrachten.⁸⁶

Medio november rapporteerde Gogel enkele malen aan Wiselius over de stemming in de wijkvergaderingen. Hij signaleerde dat de stemming daar afweek van die in de volkssociëteiten. Zo veroordeelden de meeste wijkvergaderingen het op-roer. Sommigen vroegen zelfs om een strafmaatregel tegen Wiselius. Er dreigde ook verdeeldheid te ontstaan over een Nationale Vergadering. Gogel meldde dat 'de kwaade party', zoals hij de tegenstanders van de eenheidsstaat aanduidde, van alle gelegenheden gebruik maakte 'om vergif uit roozen te zuigen'.⁸⁷ Door drie wijken was schriftelijk voorgesteld om geen Nationale Vergadering in te voeren voor dat er een constitutie zou zijn. Er werden hevige debatten over gevoerd. Het voorstel werd afgewezen, maar de meerderheid was niet groot. Gogel twijfelde er niet aan dat men hemel en aarde zou bewegen om het voorstel, dat 'schoon gesteld en verleidend' was, bij de wijken toch door te drijven. Gogel was pessimistisch over het verdere verloop. 'De storm van gisteren was hevig, en als het zo voortgaat, is in weinig dagen de waare Vaderlandsche party onder en wy zyn verlooren.' Een week later kon Gogel echter opgelucht schrijven dat de zaken ten goede waren gekeerd. 'Alle voorstellen tegen eene Conventie zijn gekitst.'⁸⁸ Toch moest Gogel onthutst vaststellen dat juist de wijkvergaderingen waar hij meer vertrouwen in stelde dan in de volkssociëteiten zijn unitarische ideaal ter discussie hadden gesteld. Hij werd zich bewust van de mogelijke spanning tussen de meningsvorming in deze lokale politieke verenigingen en zijn eigen idealen, die vooral door het unitarische streven geïnspireerd waren. Hij neigde er dan ook steeds meer toe de volkssociëteiten en wijkvergaderingen over één kam te scheren. Voor beide bestond het gevaar van onbetrouwbaarheid, omdat ze niet alleen ontvankelijk waren voor 'politieke gelukzoekers' en 'anarchistische elementen', maar ook voor federalistische invloeden. In elk geval liep zijn democratische overtuiging een deuk op.

Pas in januari 1796 legden in de Staten-Generaal de afgevaardigden van de drie tegenstrevende gewesten zich na allerlei politieke verwickelingen neer bij een met algemeen stemrecht gekozen Nationale Vergadering die een grondwet moest ontwerpen. Toen het nieuwe parlement in zicht kwam, gaf Gogel op 28 januari 1796 als voorzitter in een vergadering van wijk 20 van Amsterdam zijn visie op de problemen waar de Bataafse Republiek in deze fase voor stond.⁸⁹ De titel van zijn inleiding was veelzeggend: *Het bederf der Zeden beschouwd als de hoofdoorzaak der rampen in het Gemeenebest en de Verbetering derzelve als het enigst middel tot*

85 Gogel aan Wiselius, 12 november 1795, NA, Wiselius, inv.nr. 5.

86 De Boer, 'Stadsbestuur in moeilijkheden', 24-26.

87 Gogel aan Wiselius, 15 november 1795, NA, Wiselius, inv.nr. 5.

88 Gogel aan Wiselius, 21 november 1795, NA, Wiselius, inv.nr. 5.

89 De met de hand geschreven inleiding bevindt zich in NA, Gogel, inv.nr. 2.

herstel. Twee verschijnselen hadden het zedenverval gekenmerkt: de tirannie van de stadhouder en de zucht naar weelde. De tirannie was mogelijk gemaakt door de Unie van Utrecht die aan Oranje en andere edelen te veel ruimte had gelaten voor de instandhouding van een ‘oudgotischen federatieve band’. Naast dit eeuwenoude euvel had echter een ander ernstig verschijnsel in de loop van de achttiende eeuw greep gekregen op de bevolking: de zucht naar weelde. Gogel schetste de negatieve gevolgen daarvan en zou zelf de reputatie opbouwen van een man met een geordend privéleven, vrij van ondeugden, die met de grootst mogelijke zuinigheid leefde.⁹⁰

Hij zag in zijn inleiding een ‘Bataafsche Jongeling’, die ‘te verwijfd, te slap, te weelderig opgevoed’ was en zich niet meer wilde inzetten voor de opbouw en het bestuur van het land. Renteniers keken toe hoe het vaderland tenonderging. Vrouwen konden zich alleen nog opschikken, zich laten bekijken, dansen, veroveringen maken en roddelen in plaats van te voldoen aan hun vaderlandse plicht om kinderen op te voeden. Veel lijkt ontleend aan *Ontwerp tot eene algemeene characterkunde*, een werk in drie delen van Ockerse die toen met de afronding van het derde deel bezig was.⁹¹ Waarschijnlijk hebben gesprekken met Ockerse, die eind 1795 in Amsterdam kwam wonen, Gogel geïnspireerd bij zijn speech van januari 1796. Gogel zal Ockerse toen al hebben gekend of hij kende in elk geval diens geschriften, een half jaar later verscheen het eerste nummer van hun gezamenlijk geredigeerde blad *De Democraten*.

Verbetering van de zeden zag Gogel in zijn speech als de enige oplossing voor de problemen waar de Bataafse Republiek mee te kampen had: terugloop van de handel en verlies van de politieke betekenis die de Republiek ooit bezat. Een goede opvoeding tot vaderlandsliefde, bevordering van de nationale eenheid door de uitroeiing van de federalistische staatsvorm en invoering van een nationaal gezag, berustend op de principes van vrijheid en gelijkheid, zouden op den duur leiden tot het herstel van koophandel, kunsten en wetenschappen. Verder stelde Gogel dat de godsdienst ‘tot haare oorspronkelijke zuiverheid en eedele eenvoudigheid’ moest worden teruggebracht en bepleitte hij verdraagzaamheid in religieuze kwesties.

Gogels diagnose van de kwalen waaraan de Republiek leed en zijn remedie pasten in het denken van vele verlichte Nederlanders aan het einde van de achttiende eeuw.⁹² Als oorzaak van het verval van handel en nijverheid verwees hij in zijn speech in het bijzonder nog naar de leningen aan het buitenland.⁹³ De rijke Nederlander knipte volgens Gogels liever coupons van buitenlandse schuldpapieren dan dat hij in eigen land fabrieken neerzette of zich met handel bezighield. De buitenlanders, onder meer de Engelsen, gebruikten Nederlands geld om hun industrie en handel uit te breiden, hun macht te vergroten of zelfs om ons land te beoorloggen.

90 J. Blauw, ‘Mémoire ou renseignements sur la Hollande’, 10 december 1799, NA, Dassevael, inv.nr. 255, ook in *GAGN*, deel 2, 633-673, inzh. 648.

91 Ockerse, *Ontwerp tot eene algemeene characterkunde*, onder meer deel 1, 144 en deel 3, 229. Volgens Oddens rondde Ockerse het derde deel af in april 1797: Oddens, ‘No Extended Sphere’, 405.

92 Grijzenhout, ‘Tempel voor Nederland’, 5.

93 De Vries, *De economische achteruitgang*, 5.

Als een positief voorbeeld van wat een vrij volk in weinig tijd tot stand kon brengen, noemde hij Amerika, de wieg der vrijheid.

Met instemming citeerde Gogel aan het einde van zijn rede het gedicht 'Aan de Nederlanders' van de in 1786 jong gestorven patriotse dichter Jacob Bellamy, een vriend van Ockerse. Dat was een militante oproep aan alle jonge Nederlanders om terug te keren van het pad der zedeloosheid en zich het lichtend voorbeeld van de vaderlanders van weleer voor ogen te stellen: vrijheid en roem zouden hun deel zijn.

Gogel had speciale belangstelling voor de financieel-economische opbouw van de eenheidsstaat, maar in deze speech was ook een andere dimensie te onderkennen, namelijk de natievorming als complement van de staatseenheid. In de speech waren al de contouren zichtbaar van het beginselprogramma dat Gogel in juni 1796 met zijn mederedacteur Ockerse zou publiceren in het tijdschrift *De Democraten*. Terwijl in het roerige jaar 1795 zijn activiteiten zich afspeelden in het Amsterdamse Comité revolutionair en de politieke clubs, verlegde Gogel onder meer door zijn redactionele werkzaamheden voor de *De Democraten* zijn aandacht in de jaren 1796-1797 van de Amsterdamse politieke arena naar het nationale niveau. Gogels heroriëntatie werd ook gestimuleerd, doordat het nieuwe parlement al snel uitgroeide tot het belangrijkste politieke forum van het land.